

**De inschrijvingsregisters van gedetineerden/
gevangenen van 1811 tot 1940**

W. Lindemann

INHOUD

INLEIDING	127
1 HISTORISCHE SITUERING	128
2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS	131
a. Periode 1811-1821	131
b. Periode 1821-1886	132
c. Periode 1886-1940	134
3 VISUELE KENNISMAKING	136
a. Register model nr. 1	136
b. Register model nr. 3	137
c. Register model nr. 5	137
d. Register model A	138
e. Register model C	138
4 BRONKRITISCH COMMENTAAR	160
Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron	160
Gerelateerde en toetsingsbronnen	160
Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek	161
BIJLAGEN	
A Vindplaatsen	164
B Literatuur	165
NOTEN	167

INLEIDING

De gevangenisregisters vormen de kern van de administratie van het gevangeniswezen uit de negentiende en de eerste helft van de twintigste eeuw. Het is een zakelijke opsomming van gegevens van personen die in de strafinstellingen verbleven. De registers hebben vaak een nogal forse fysieke omvang en de gegevens zijn er in kolommen opgenomen. Alle personen die verbleven in een inrichting van justitie kan men er vinden en de gevangenen werden onder volgnummer ingeschreven. Dit broncommentaar loopt tot 1940, omdat de registers na 1940 nog niet openbaar zijn. Opgemerkt moet worden dat er na de Tweede Wereldoorlog het nodige veranderde in de organisatie van het gevangeniswezen.

1 HISTORISCHE SITUERING¹

Van een landelijk centraal georganiseerd gevangeniswezen was vóór 1811 nog geen sprake. Er werden vrijwel geen vrijheidsstraffen opgelegd. De bestraffing bestond over het algemeen uit lijfstraf, dat wil zeggen de doodstraf, geseling, brandmerking, een andere ontorende straf of verbanning, wanneer er sprake was van een ernstig misdrijf. Minder ernstige strafbare feiten werden met boetes afgedaan. Gevangenisstraf zoals wij die nu kennen bestond er niet. In de loop van de zeventiende of achttiende eeuw werden er in diverse plaatsen tuchthuizen ingericht, ook wel spin- of rasphuizen genaamd. Ze waren te vinden in steden als Alkmaar, Amsterdam, Brielle, Dordrecht, Gouda, 's-Gravenhage, Rotterdam, Woerden, Breda en 's-Hertogenbosch. Verdachten werden opgesloten in de plaatselijke raadhuizen, stadspoorten of kastelen, voordat ze werden veroordeeld of getransporteerd. Het inrichten van een lokaliteit waar gedetineerden werden vastgehouden was een plaatselijke aangelegenheid. Gewestelijke, laat staan bovengewestelijke regelingen over het gevangen houden van gedetineerden waren er niet, behalve voor militairen.

Na de inlijving van ons land bij Frankrijk kwam daar verandering in. Het Franse Keizerrijk en eerder de Franse Republiek kenden eenheid van recht. De wetgeving door de centrale overheid vastgesteld gold in alle delen van het rijk en voor alle burgers. Het strafrecht werd geregeld in wetboeken, de Code pénal (Wetboek van Strafrecht) en de Code d'instruction criminelle (Wetboek van Strafvordering). In aansluiting hierop voerden de Fransen ook een centraal georganiseerd gevangeniswezen in. Deze Franse regeling *Arrêté sur l'organisation des Prisons* werd in 1811 ook hier van kracht. In delen van de huidige provincie Limburg en Zeeuws Vlaanderen gebeurde dat al in 1796 toen die gebieden bij Frankrijk werden ingelijfd. Ook na de val van het Franse Keizerrijk en het ontstaan van het Koninkrijk der Nederlanden bleef de Franse gevangeniswetgeving van kracht.

In 1821 kwam er een eigen Nederlandse regeling voor het gevangeniswezen tot stand. De voornaamste verandering bestond uit het feit dat er een striktere scheiding werd gehanteerd tussen de langer gestraften en de overige gedetineerden. De naamgeving werd ook aangepast en er kwamen meer uniforme regels voor voeding, kleding, verzorging van de gedetineerden en andere huishoudelijke zaken. Nieuw was de bepaling dat naast burgers ook militairen in de gevangenissen konden worden ondergebracht. De kleinere instellingen werden geleidelijk opgeheven om plaats te maken voor gestichten met een grote capaciteit zoals de tuchthuizen voor mannelijke zwaargestraften te Leeuwarden en 's-Hertogenbosch en de vrouwengevangenis te Gouda. In de gevangenissen moest nu ook worden gewerkt om de kosten te drukken (uitgezonderd werden

degenen die een speciaal bedrag voor hun detentie betaalden; de zogenaamde *pistole*).

In 1851 vond een belangrijke wijziging in het gevangeniswezen plaats. Het stelsel van eenzame opsluiting werd ingevoerd. Gevangenis- sen met aparte cellen waren echter niet voorhanden. Er moesten dien- tenvolge veel nieuwe gevangenissen worden gebouwd en bestaande verbouwd voor cellulaire opvang. De eerste cellulaire gevangenis was die aan de Weteringschans te Amsterdam (1850), daarna volgden die te Utrecht (1856) en te Rotterdam (1872).

In 1886 werd een nieuw Wetboek van Strafrecht en een nieuw Wet- boek van Strafvordering ingevoerd, waardoor de in 1811 ingevoerde en nog steeds geldende Franse Code pénal (Wetboek van Strafrecht) en de Code d'instruction criminelle (Wetboek van Strafvordering) buiten wer- king werd gesteld. De nieuwe wetboeken maakten slechts een onder- scheid tussen misdrijven en overtredingen. Het oude onderscheid tussen 'misdaden', 'wanbedrijven' en 'overtredingen' verviel. Hierdoor moest ook het gevangenisstelsel gereorganiseerd worden. Het gedachtegoed betreffende het cellulaire systeem werd nu vastgelegd. Overtredingen moesten bestraft worden met geldboetes, hechtenis of gevangenisstraf. Veroordeelden voor het plegen van een misdrijf werden, afhankelijk van de opgelegde straf, voor de duur van minimaal 1 dag en maximaal 20 jaar opgesloten in een strafgevangenis. Een deel van de straf (maximaal 5 jaar) moest in afzondering (in een cel) worden doorgebracht. Huizen van be- waring waren bestemd voor degenen, die wegens overtreding tot hech- tenis waren veroordeeld. De straf duurde ten minste één dag en maxi- maal één jaar. De gevangenis capaciteit werd flink uitgebreid. In Haarlem, Arnhem, Breda, Groningen, Zutphen, Alkmaar en 's-Gravenhage werden nieuwe gevangenissen gebouwd. In Gorinchem (1887) werd een speci- ale vrouwengevangenis ingericht. Pas na de Tweede Wereldoorlog werd het principe dat straf cellulair moest worden ondergaan losgelaten. Naast gevangenissen kwamen er Rijkswerkinrichtingen voor bedelaars, land- lopers en souterneurs in de plaatsen Hoorn, Veenhuizen en Leiden (voor vrouwen).

Hoewel Nederland niet rechtstreeks bij de Eerste Wereldoorlog was betrokken had deze toch gevolgen voor het gevangeniswezen. De zoge- naamde "noodwet" van 22 november 1918, bedoeld om de toestroom van gedetineerden tijdens de Eerste Wereldoorlog (veel smokkelaars en der- gelijke) te kunnen verwerken, betekende een eerste inbreuk op het orga- nisatieschema van 1886.² Deze wet stond toe dat alle soorten straf in alle soorten gestichten konden worden uitgezeten, mits de seksen van elkaar gescheiden waren en zoveel mogelijk ook de categorieën ingesloten. Gedurende de periode 1918-1940 greep men in de dagelijkse praktijk gro- tendeels weer terug op de situatie zoals die vóór de noodwet van 1918 was geweest. Wel werd bijvoorbeeld het principe dat gevangenisstraf cel- lulair moest worden ondergaan, doorbroken. De regeling van 1886 bleef tot de Tweede Wereldoorlog (1940) het gevangeniswezen in grote trekken beheersen.

In het begin van de negentiende eeuw werd er geen onderscheid gemaakt tussen het gevangen zetten van jongeren en volwassenen. In 1833 werd er een gevangenis van jeugdige veroordeelden te Rotterdam geopend. Jeugdige mannelijke gevangenen uit het hele land, met uitzondering van Amsterdam, werden in Rotterdam gehuisvest en vanaf 1866 te Doetinchem. Daarnaast werden er voor jongeren (jongens en meisjes) speciale rijksopvoedingsgestichten, later tuchtscholen, ingesteld zoals te Alkmaar (1854), Amersfoort (1910), Ginneken (1906), Montfoort (1858) en Ommerschans (1892).

2 ADMINISTRATIEVE ONTSTAANSGESCHIEDENIS

a. Periode 1811-1821

De eerste centrale gevangenisregeling die in 1811 van kracht werd, was het *Arrêté sur l'Organisation des Prisons* van 20 oktober 1810.³ Dientengevolge werd het gevangeniswezen gecentraliseerd en werd het beheer van de gevangenen een rijkstaak. Het *Arrêté* bepaalde dat er vijf soorten gevangenen moesten komen. De indeling hiervan hing nauw samen met zowel de Franse rechterlijke organisatie, die Hoven van Assisen, rechtbanken van eerste aanleg en vrederechters kende, als met de verdeling van strafbare feiten in drie categorieën van de Code pénal, te weten 'crimes', de ernstigste strafbare feiten, beoordeeld door de Hoven van Assisen, 'délits', beoordeeld door de correctionele rechtbanken, en 'contraventions', beoordeeld door de politierechters c.q. vrederechters. (In de officiële Nederlandse vertaling van de Code pénal, vervaardigd door Willem Bilderdijk, werden deze drie categorieën van strafbare feiten aangeduid als - achtereenvolgens - 'misdaden', 'wanbedrijven' en 'overtredingen'). Men onderscheidde de volgende gevangenen:

Strafinrichtingen voor onveroordeelden of kort gestraften

1. *Maisons de Police Municipale* (Huizen van Politie). Deze waren gevestigd in ieder kanton en bestemd voor de opname van personen die door de politierechters c.q. vrederechters waren veroordeeld tot een gevangenisstraf van maximaal vijf dagen wegens overtredingen, van voor verhoor in verzekering gestelden tegen wie een bevel tot inhechtenisneming was uitgevaardigd en van gedetineerden die op transport waren gesteld naar een andere inrichting (passanten).
2. *Maisons d'Arrêt* (Huizen van Arrest). Deze waren gevestigd in ieder arrondissement en bestemd voor de opname van personen die van wanbedrijven of 'misdaden' (om verwarring te voorkomen, hierna: *crimes*) verdacht werden en die in afwachting van berechting door een rechtbank van eerste aanleg of een Hof van Assisen, in verzekerde bewaring waren gesteld.
3. *Maisons de Justice* (Huizen van Justitie). Deze waren gevestigd in ieder departement en bestemd voor de opname van personen die bij een Hof van Assisen waren aangeklaagd en tegen wie een 'arrest van terechtstelling' was uitgevaardigd.⁴

Strafinrichtingen voor langer gestraften

1. *Maisons de Correction* (Huizen van Correctie of verbeterhuizen). Deze waren gevestigd (één of meer) in ieder departement en bestemd voor de opname van personen die door een rechtbank van eerste aanleg tot een gevangenisstraf van maximaal één jaar waren veroordeeld, van gegijzel-

den wegens schulden, van personen opgesloten op last van de “police administrative”, van kinderen opgesloten op verzoek van hun familie, en ten slotte van prostituees.

2. *Maisons de Détention* (Tuchthuizen). Deze waren gevestigd op nader te bepalen plaatsen en bestemd voor de opname van personen, die door rechtbanken van eerste aanleg tot een gevangenisstraf van minimaal één jaar, of door Hoven van Assisen waren veroordeeld.

De eerste drie instellingen waren dus bestemd voor onveroordeelden of kort gestraften, de laatste twee voor degenen die tot langdurige straffen waren veroordeeld. De administratie en het beheer over deze inrichtingen was vanaf 1810 aan de prefecten van de departementen toevertrouwd, die het toezicht aan de onderprefecten opdroegen. Samen vormden zij de bestuurslaag tussen de minister van Binnenlandse zaken en de gemeentebesturen. Een op voorstel van de prefect door de overheid aan te stellen plaatselijk college, de *Conseil Gratuit et Charitable des Prisons*, was belast met de dagelijkse inspectie. De burgemeester van de standplaats was ambtshalve voorzitter van deze uit vijf leden bestaande *Conseil*, waarvan de procureur des keizers ook deel uitmaakte. De *Conseils* waren belast met de dagelijkse inspectie.

Op 9 juli 1814 werd bij Koninklijk Besluit de Provisionele Instructie voor de Colleges van Regenten over de Gevangenisvennisten vastgesteld.⁵ De voormalige *Conseils*, inmiddels commissies van weldadigheid (voorheen raden van liefdadigheid geheten), werden door colleges van regenten van zeven personen vervangen. Ook nu weer zat de burgemeester van de standplaats dit college voor, terwijl de officier van justitie van de rechtbank van eerste aanleg er ambtshalve lid van was. De colleges vergaderden minstens één keer per maand en benoemden uit hun midden een secretaris en een tesaurier, van wie de laatste een honorarium ontving. De leden werden op voordracht van de voorzitter benoemd door de minister. De colleges oefenden het dagelijks bestuur uit. In de Franse Tijd benoemden de prefecten de cipiers, die met het daadwerkelijk bestuur van de strafinstellingen werden belast. Vanaf 1815 benoemden Gedeputeerde Staten hen op voordracht van de colleges van regenten.

b. Periode 1821-1886

Op 4 november 1821 kwam een nieuwe regeling van het gevangeniswezen tot stand. De instellingen vertoonden grote overeenkomsten met die uit de Franse Tijd en waren als volgt gestructureerd.

Strafinrichtingen voor onveroordeelden en kortgestraften

1. Huizen van Bewaring. Deze waren bestemd voor de opname van personen die wegens overtredingen tot gevangenisstraf waren veroordeeld, van passanten met een tijdelijke verblijfplaats, van gegijzelden wegens schulden, van personen die wegens wanbedrijven waren veroordeeld tot

gevangenisstraf van maximaal één maand en ten slotte van personen die op verzoek en op kosten van familie wegens verkwisting of wangedrag waren opgesloten. In elk kanton moest een Huis van Bewaring zijn.

2. Huizen van Arrest. Deze waren bestemd voor de opname van personen die in verzekerde bewaring waren gesteld op verdenking van wanbedrijf of misdrijf en van personen die veroordeeld waren wegens een wanbedrijf tot gevangenisstraf van maximaal zes maanden. Huizen van Arrest moesten aanwezig zijn bij rechtbanken van eerste aanleg.

3. Huizen van Justitie. Deze waren bestemd voor de opname van personen die in verzekerde bewaring waren gesteld, omdat zij beschuldigd waren van misdrijven of wanbedrijven, maar in hoger beroep waren gegaan, en van personen die veroordeeld waren wegens het plegen van een misdrijf of wanbedrijf tot gevangenisstraf van maximaal zes maanden. Huizen van Justitie moesten aanwezig zijn in de arrondissementshoofdplaatsen, meestal gecombineerd met de huizen van arrest.

4. Provoosthuizen. Deze waren bestemd voor de opname van militairen, die verdacht of veroordeeld waren wegens misdrijven of wanbedrijven tot gevangenisstraf van maximaal zes maanden. Het betreft dus militairen, die opgesloten waren om dezelfde redenen als burgers in de Huizen van Arrest of Justitie. Provoosthuizen moesten gevestigd zijn bij de krijgsraden.

Strafinrichtingen voor langgestraften

1. Huizen van Correctie. Deze waren bestemd voor de opname van personen, die wegens wanbedrijven tot gevangenisstraf van meer dan vier à zes maanden waren veroordeeld (correctioneel veroordeelden).

2. Huizen van Reclusie en Tuchtiging. Deze waren bestemd voor de opname van personen, die wegens misdrijven tot gevangenisstraf waren veroordeeld (crimineel veroordeelden), en van militairen, die een straf moeten ondergaan.

3. Huizen van Militaire Detentie. Deze waren bestemd voor militairen, die tot gevangenisstraf van meer dan vier à zes maanden waren veroordeeld.

Huizen van Arrest, van Justitie en Provoosthuizen konden tot een burgerlijk en militair huis van verzekering worden samengevoegd. Ook kon een Huis van Bewaring er deel van uitmaken. Voor de afdelingen waar veroordeelden werden ingesloten, werd de term Strafgevangenis gebruikt.

Het bestuur werd gevormd door een college van regenten ofwel een commissie van administratie. Deze laatste term was voorbehouden aan de bestuurscolleges van grotere strafinstellingen. Aan het eind van de negentiende en in het begin van twintigste eeuw worden de bestuurscolleges toch weer college van regenten genoemd. Na de hervorming van 1821 diende het bestuurscollege ten minste uit vijf leden te bestaan. Er werd eenmaal in de twee weken vergaderd, formeel onder voorzitterschap van de gouverneur des Konings. De leden werden op voordracht

van de burgemeester en door tussenkomst van de gouverneur door de minister benoemd. Het bestuur had grote bevoegdheden en was volledig verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken in de inrichtingen. Belangrijke besluiten moesten aan de gouverneur ter goedkeuring worden voorgelegd, terwijl tot 1852 alle correspondentie met het ministerie ook via hem liep. Nadien werd de correspondentie met uitzondering van belangrijke zaken rechtstreeks aan de bestuurscolleges toegezonden. Het bestuurscollege moest de strafinrichtingen beheren, de huishoudelijke dienst goedkeuren en op orde en tucht toezien. Het college stelde een reglement op, dat door de gouverneur moest worden goedgekeurd. Al het gevangenispersoneel was aan het college ondergeschikt. Het gesticht-hoofd van de strafgevangenen heette voortaan commandant en van de andere instellingen cipier. Later kwam de benaming 'directeur' voor alle instellingen gezamenlijk steeds meer in zwang.

c. Periode 1886-1940

In verband met de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht en het nieuwe Wetboek van Strafvordering werd het gevangeniswezen gereorganiseerd. Zoals eerder aangegeven verviel de oude driedeling van strafbare feiten (*crimes*, wanbedrijven en overtredingen) en er kwam een tweedeling voor in de plaats: misdrijven en overtredingen. De reorganisatie geschiedde bij wetten van 3 januari 1884 en 28 augustus 1886.⁶ Men onderscheidde de volgende gevangenen:

1. Huizen van Bewaring, bestemd voor personen met een hechtenisstraf (burgers en militairen), voor passanten, voor personen die nog terecht moeten staan en wier vastzetting, aanhouding of gevangenneming is gelast, en ten slotte voor personen die wegens schulden gegijzeld zijn.
2. Passantenhuizen, bestemd voor gedetineerden in afwachting van hun definitieve bestemming.
3. Strafgevangenen, bestemd voor personen (burgers en militairen) die tot een gevangenisstraf zijn veroordeeld.
4. Bijzondere Strafgevangenen, bestemd voor personen jonger dan achttien of ouder dan zestig, alsmede voor zieken, veroordeeld tot een gevangenisstraf maar die hun detentie niet in eenzaamheid mochten ondergaan. Ook degenen die veroordeeld waren tot straffen van meer dan vijf jaar konden in deze inrichtingen worden opgenomen.
5. Rijkswerkinrichtingen (RWI), bestemd voor personen die naast een hechtenisstraf tot de bijkomende straf van plaatsing in een RWI waren veroordeeld. Vaak in geval van bedelarij, landloperij, souterij en openbare dronkenschap.

Ook in bestuurlijk opzicht veranderde er wat. Bij ministerieel schrijven werden de commissarissen des Konings van hun voorzitterschap van de colleges van regenten ontheven. Vervolgens werd in 1886 een alge-

mene maatregel van inwendig bestuur voor de Nederlandse gevangenen afgekondigd.⁷ Het beheer van de inrichtingen kwam te berusten bij een directeur, die onder de colleges van regenten ressorteerde. Deze colleges, waarvan de leden en de voorzitter op voordracht van de leden zelf door de koning werden benoemd, dienden uit minstens drie personen te bestaan. Het college hield toezicht op alle aangelegenheden van de inrichting. De met het dagelijks beheer belaste directeur was aan dit college ondergeschikt. Hij was verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken, de bewaking, de veiligheid en de orde en tucht. De directeur werd benoemd door de koning, het personeel door de minister van Justitie. De positie van de directeur werd na 1886 geleidelijk versterkt ten koste van die van het bestuur. Zo kon hij sinds 1920 als adviserend lid deel uitmaken van het college van regenten. In 1941 werd bepaald dat alle werkzaamheden en beslissingen krachtens de gevangenismaatregel aan het inrichtingsbestuur opgedragen, voortaan tot de competentie van de directeur zouden behoren. Vanaf die tijd mocht hij zonder tussenkomst van de colleges van regenten met het departement corresponderen.

3 VISUELE KENNISMAKING

De oudste inschrijvingsregisters dateren uit de periode van vóór 1810 en zijn voornamelijk afkomstig van tuchthuizen. Uit de periode 1810-1842 zijn er veel registers, die overigens niet uniform gestructureerd waren, verloren gegaan. Pas vanaf 1842 zijn ze volgens een bepaald model ingericht. De visuele kennismaking heeft dan ook betrekking op de periode vanaf 1842. De opgenomen gegevens variëren van instelling tot instelling, maar de belangrijkste zoals naam, leeftijd, misdrijf, veroordeling etc., zijn over het algemeen wel geregistreerd. In de periode 1842-1887 kende men de registers modelnummer 1 (voor het Huis van Bewaring), modelnummer 2 (voor het Huis van Arrest), modelnummer 3 (voor het Provoosthuis), modelnummer 4 (voor het Huis van Justitie) en modelnummer 5 (voor de Strafgevangenis). In de periode 1888-1940 had men de registers model A (voor de Strafgevangenis/Rijkswerkinrichting), model B (voor het Huis van Bewaring, met uitzondering van de voorlopig aangehouden- en model C (voor de voorlopig aangehouden in het Huis van Bewaring) en model D (voor gegijzelden om schulden in het Huis van Bewaring).⁸ Ten behoeve van de visuele kennismaking zijn de registers model nr. 1, 3 en 5 geselecteerd uit de periode 1842-1887, en de registers model A en C uit de periode 1888-1940.

a. Register model nr. 1

De afbeelding van inschrijvingsregister model nr. 1 van het Huis van Bewaring te 's-Hertogenbosch uit 1873 geeft de gegevens weer van twee gedetineerden (voor het titelblad van dit register, zie afbeelding 1). Op de linker- en rechterpagina van het register staat de volgende informatie (zie afbeelding 2). Na opgave van het volgnummer in de uiterste linkerkolom (3133 en 3134) volgen de naam en voornamen van de gedetineerden, in casu Gerardus Janssen en Gerardus van Roij. In de kolommen onder 'signalement' worden persoonlijke gegevens geregistreerd, zoals geslacht, namen van de ouders, geboorteplaats, woonplaats, leeftijd, burgerlijke staat, beroep, alsmede gedetailleerde uiterlijke kenmerken. De volgende kolom vermeldt het opleidingsniveau. Daarna volgen kolommen waarin staat op wiens bevel, respectievelijk de officier van justitie te Eindhoven en Maastricht, op welke dag en waarom de gedetineerden binnengebracht zijn. Beiden blijken vanuit Eindhoven en Maastricht tijdelijk in het Huis van Bewaring te 's-Hertogenbosch ondergebracht te zijn, omdat ze onderweg waren naar een andere inrichting. In een volgende kolom staat op welke datum en op welk tijdstip ze ingeschreven en door welke politie- of marechaussee-functionaris ze afgeleverd zijn. Na de niet ingevulde

kolommen over de veroordeling c.q. in vrijheidstelling of arrestatiebevel volgt een kolom waarin vermeld staat op wiens bevel, hier de officier van justitie te Eindhoven c.q. Maastricht, de gedetineerden op transport werden gesteld en waarheen, met vermelding van de naam van de politie- of marechaussee-ambtenaar. Daarna volgen kolommen met de eventuele overlijdensdatum en het gedrag in de gevangenis. De laatste kolom bevat 'Aanmerkingen', met in het geval van gedetineerde nr. 3133 de opmerking dat aan de begeleider van de gedetineerde een som geld ter hand is gesteld ter bestrijding van de kosten van het vervoer.

b. Register model nr. 3

In dit register zijn de gegevens van militairen opgetekend, die in de militaire gevangenis of het Provoosthuis opgenomen werden. Afbeelding 3 geeft het titelblad van het inschrijvingsregister van gedetineerde militairen te 's-Hertogenbosch, dat loopt van 8 februari 1862 tot 10 april 1871. De hier afgebeelde casus (zie afbeelding 4) betreft soldaat der infanterie Jan de Vries, die gedetineerd werd in 1864 onder volgnummer 139. De Vries is wegens diefstal op bevel van de majoor, plaatsvervangend commandant te Grave, op 21 februari 1864 binnengebracht. Hij werd bij vonnis van 8 maart 1864 veroordeeld tot 1 jaar kruiwagenstraf en ontzetting uit het leger. Ten slotte werd hij op 11 september 1864 in vrijheid gesteld.

Afwijkend ten opzichte van register model nr. 1 zijn uiteraard de kolommen met gegevens over de militaire rang en korps, de bestraffing bij het korps disciplinair met arrest of provoost en voor hoe lang, het tijdstip van het vonnis door de krijgsraad, de opgelegde straf en duur, begin- en einddatum van de straf, de datum van het bevel tot geleide naar het Huis van Justitie (indien men terecht moet staan voor de burgerlijke rechter) en de datum van overbrenging, van het bevel tot geleide naar de militaire strafgevangenis, door wie dat gegeven is en de datum van vertrek, en de datum van het bevel tot geleide naar elders, door wie gegeven en de datum van vertrek, met vermelding waarheen.

c. Register model nr. 5

In dit register staan de namen van de personen die in de strafgevangenis verbleven. Afbeelding 5 geeft het titelblad van het inschrijvingsregister van de Strafgevangenis te 's-Hertogenbosch weer, dat loopt van 21 augustus 1871 tot 3 april 1873. Op afbeelding 6 is de registratie van Pieter Rijken uit 1871 te zien, onder volgnummer 2423. Uit de kolom 'Misdaad, wanbedrijf of overtreding' blijkt dat hij zich had schuldig gemaakt aan moedwillige mishandeling, rebellie en belediging van een magistraatspersoon. Hij werd bij vonnis van de arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch van 5 oktober 1871 veroordeeld tot twee maanden eenzame

opsluiting. Zijn straf begon op 11 december 1871, dezelfde datum waarop hij door een marechaussee-ambtenaar werd overgedragen aan de strafgevangenis. Zijn gedrag werd als 'goed' aangemerkt en bijzondere opmerkingen waren er niet. De Commissie van Administratie van de gevangenis ontsloeg hem op 9 februari 1872.

d. Register Model A

Het hier afgebeelde register van de strafgevangenis te 's-Hertogenbosch dateert uit de periode 26 september 1896 tot 30 september 1897 (voor de titelpagina, zie afbeelding 7). Afbeelding 8 bevat de inschrijving van Martinus Theodorus van Es uit 1897, met inschrijvingsnummer 1919. In dit register zijn de kolommen anders gerangschikt dan in de periode 1842-1886. De persoonlijke gegevens staan nu verspreid over de kolommen 3, 4, 5, 23, 24 en 25. Verder is er een vermelding van de datum waarop het vonnis onherroepelijk geworden is. In dit geval was dat op 19 november 1896. Het vonnis was uitgesproken door de arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch. Van Es werd veroordeeld tot twee maanden gevangenisstraf wegens wederspanningheid. Zijn straf ging in op 23 juni 1897 en eindigde op 22 augustus. Op 24 juni werd hij bij de gevangenis afgeleverd door de marechaussee en ingeschreven. Het blijkt dat Van Es op 22 augustus 1897 ook daadwerkelijk is ontslagen. Zijn gedrag in de inrichting werd als 'goed' omschreven. Bij kolom 25 met 'Aanmerkingen' vinden we nog twee opmerkelijke gegevens. Hij heeft eerder drie dagen hechtenis ondergaan en zijn signalement is opgenomen in het politieblad 1897, blad 52, nr. 29.

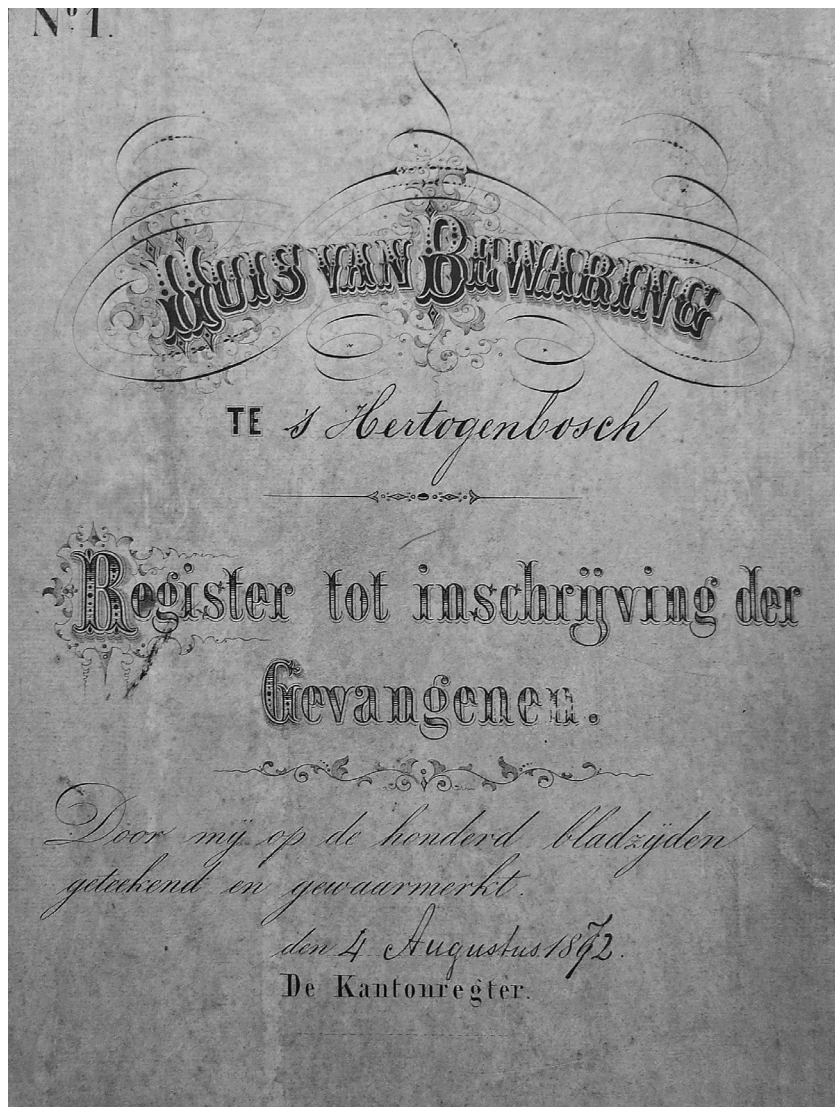
e. Register Model C

In dit register registreerde men de voorlopig aangehouden en in het Huis van Bewaring te 's-Hertogenbosch (voor de titelpagina, zie afbeelding 9). Afbeelding 10 geeft een illustratie van een inschrijving in dit register. Op 2 november 1900 is Johannes Schoenmakers, van beroep werkmans, opgenomen in het gesticht onder inschrijvingsnummer 3756. Hij is op bevel van de rechter-commissaris te 's-Hertogenbosch aangehouden en vastgezet wegens landloperij. Op 20 november 1900 is hij veroordeeld door de arrondissementsrechtbank te 's-Hertogenbosch, waarna hij op 24 november de inrichting verliet. Kolom 12 vermeldt niet waarheen men hem overgebracht heeft. Zijn overbrenging is vermeld in kolom 14 onder de 'Aanmerkingen'. Mogelijk heeft hij in een rijkswerkinrichting voor landlopers gezeten (Veenhuizen of Ommerschans). De aantekening 'zie B 5141' in deze kolom verwijst naar Register Model B, het register van gedetineerden exclusief voorlopig aangehouden en het volgnummer waaronder Johannes Schoenmakers ingeschreven is. In dit register staan personen die een hechtenisstraf moesten ondergaan van beperkte duur en daarvoor niet naar de strafgevangenis werden overgebracht. Schoen-

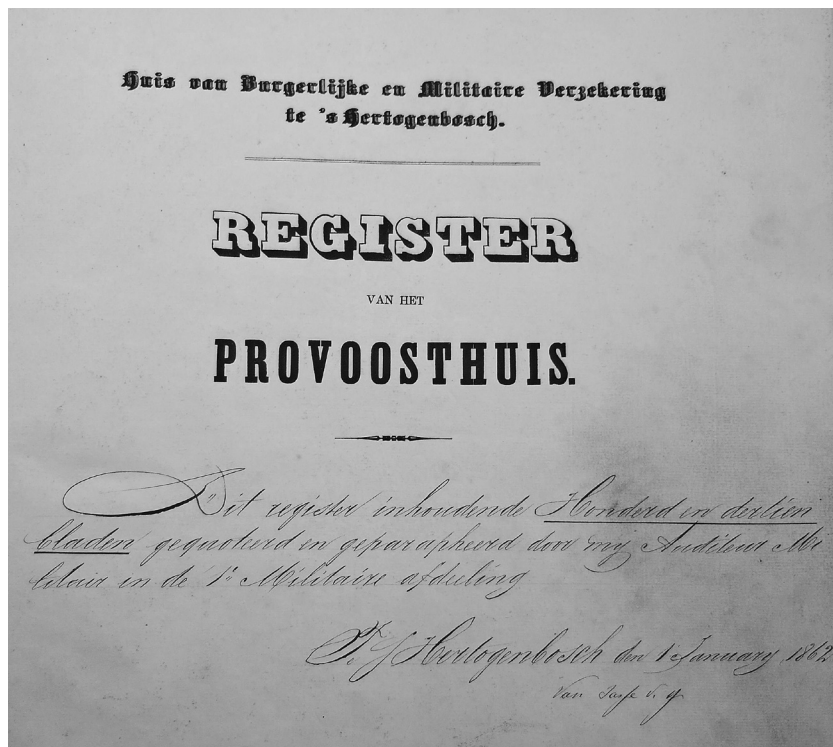
makers moest een hechtenis van twee dagen ondergaan en werd daarom hier ingeschreven.

Op delen van de series registers, vooral na 1887, zijn indexen (klappers) gemaakt. Achter de namen vindt men meestal één nummer, in een enkel geval meer. Het nummer is het volgnummer waaronder de desbetreffende persoon in het inschrijvingsregister voorkomt. Staat dit nummer in de kolom aangegeven met de letter A boven aan de bladzijde, dan moet men zoeken in de serie registers model A. Hetzelfde geldt bij het voorkomen van nummers onder de kolommen B, C of D. In de inventaris zijn van de registers model A, B en C de begin- en einddatum aangegeven met de volgnummers. Bij de registers D zijn geen volgnummers vermeld, omdat het hier om een zeer gering aantal gedetineerden gaat. Met behulp van het in de index gevonden nummer en de aanduiding A, B, C of D kan men het juiste register raadplegen en de persoon vinden die men zoekt.

1
Titelpagina van
Register Model
nr. 1.

3
Titelpagina van
Register Model
nr. 3.

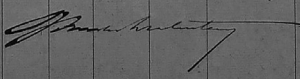
4, pagina's 146-147
 Inschrijving in
 Register Model
 nr. 3.

REGISTER VAN HET PROVOEDSTUKS

SIGNALEMENT.

VOORNAMEN EX GESLACHTNAMEN.	Of hij lager onderscheidt kenmerken	Militaire rang of corps waartoe hij behoort	Op welke bevel ingetrokken of aangehouden van het regelement	AARD der AARBLAUTE of BESCHRIJFING	By het corps of plaats waar het is of geweest of gestaat of overzigt door de bevelhebber	AUTE van OVERZICHTING door den bevelhebber of door de bevelhebber
Valnummer	†	6	6	7	B	9
109 J. J. J. J. 16 11 11 11	†	Schout-bij-nacht 1ste Regt. Infanterie	Op bevel van de bevelhebber	1ste Regt. Infanterie	1ste Regt. Infanterie	1ste Regt. Infanterie

5
Titelpagina van
Register Model
nr. 5.

OPGELEGDE STRAF EN TIJD VAN DUUR DAARVAN.	DAG- TEKENING VAN DEN INGANG DER STRAF.	OP DE VERBODENDE TUSSEN EN DE KOMMANDANT OF OPPEN- DER ORDEANUNIK EN DOOR DEN RECEVERTE GEDETINEERDE		DAG- TEKENING VAN HET EINDE DER STRAF.	Genoten afslag	MOETEMAN VAN HET BEVEL TOE ONTSLAG EN DOOR WEN EGEVEN BUTTERKING VAN HET ONTSLAG	MOETEMAN VAN HET BEVEL ONTSLAG SABELEDERS DIE WEGGEVEN DATT M VAN HET VERTEK HET WAARTEK	QUALITEIT EN HANDTEKENING VAN DEN GELIDDER DES VERBODENSVAMME	17. 18. 19.	AANMERKINGEN.			
	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.
	<i>Huis van Burgerlijke en Militaire Troskering te 's Hertogenbosch.</i>												
	<i>Register voor de Strafgevangenis (veroordelden.)</i>												
	<i>Dit register, inhoudende honderd zeventien bladen, krachtens Art: 116 van het Wetboek van Strafvordering, getekend en gewaarmerkt door mij Commisaris des Konings in Noordbrabant 's Hertogenbosch, den 31ste April 1890.</i> 												

6, pagina's 150-151
Inschrijving in
Register Model
nr. 5.

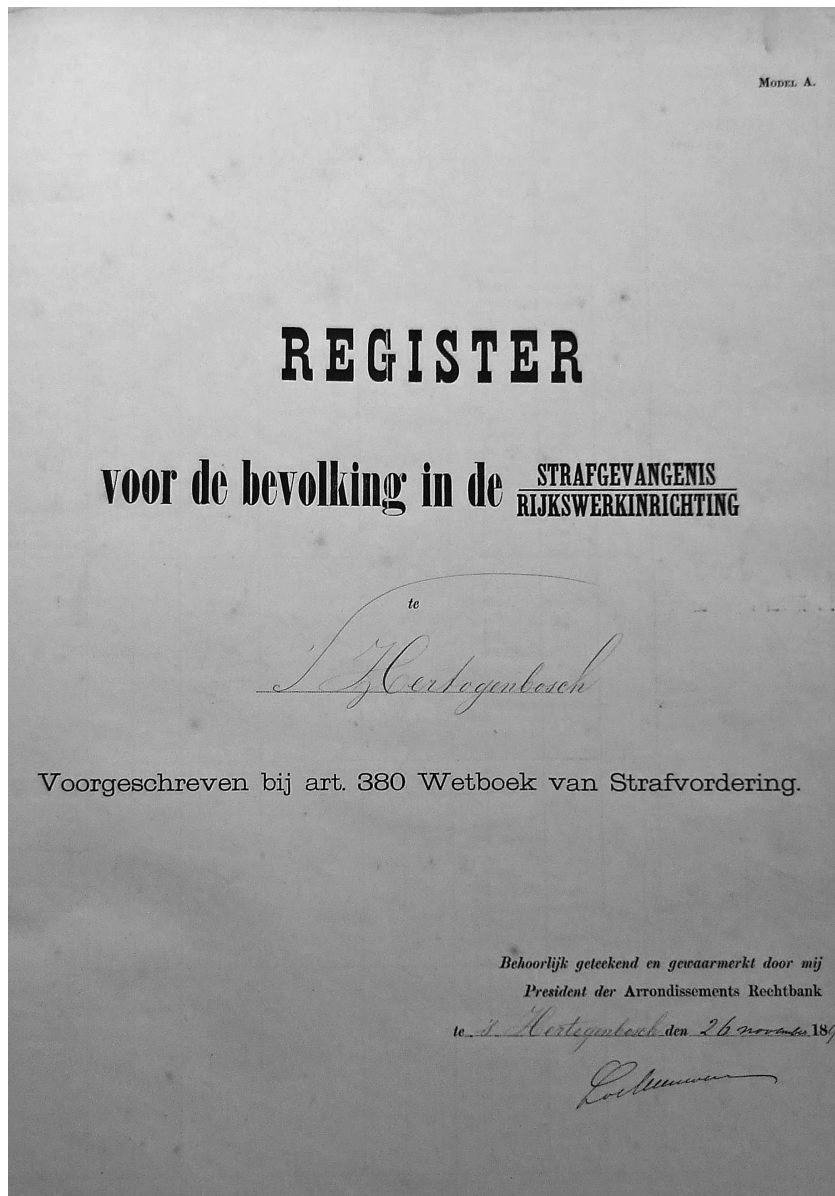
REGISTREER VOOR DE STRAFGEVANGENS					
VOORNAMEN EK GESLACHTNAMEN.	SIGNALEMENT.		MISDAAD WANBEDRIJF OF OVERTREDING.	BACTERIEMING van het VOESSEL OP ARIJEST en door wien GEVEELD	
1.	2.	3.	4.	5.	6.
2443 Pieter Pijsken	Geb. 18. 11. 1851 Neder. West-Ind. Prov. (Sint-Augustinus) Geb. 18. 11. 1851 Neder. West-Ind. Prov. (Sint-Augustinus)	1. 1. 1851 2. 1. 1851 3. 1. 1851 4. 1. 1851 5. 1. 1851 6. 1. 1851 7. 1. 1851 8. 1. 1851 9. 1. 1851 10. 1. 1851 11. 1. 1851 12. 1. 1851 13. 1. 1851 14. 1. 1851 15. 1. 1851 16. 1. 1851 17. 1. 1851 18. 1. 1851 19. 1. 1851 20. 1. 1851 21. 1. 1851 22. 1. 1851 23. 1. 1851 24. 1. 1851 25. 1. 1851 26. 1. 1851 27. 1. 1851 28. 1. 1851 29. 1. 1851 30. 1. 1851 31. 1. 1851 32. 1. 1851 33. 1. 1851 34. 1. 1851 35. 1. 1851 36. 1. 1851 37. 1. 1851 38. 1. 1851 39. 1. 1851 40. 1. 1851 41. 1. 1851 42. 1. 1851 43. 1. 1851 44. 1. 1851 45. 1. 1851 46. 1. 1851 47. 1. 1851 48. 1. 1851 49. 1. 1851 50. 1. 1851 51. 1. 1851 52. 1. 1851 53. 1. 1851 54. 1. 1851 55. 1. 1851 56. 1. 1851 57. 1. 1851 58. 1. 1851 59. 1. 1851 60. 1. 1851 61. 1. 1851 62. 1. 1851 63. 1. 1851 64. 1. 1851 65. 1. 1851 66. 1. 1851 67. 1. 1851 68. 1. 1851 69. 1. 1851 70. 1. 1851 71. 1. 1851 72. 1. 1851 73. 1. 1851 74. 1. 1851 75. 1. 1851 76. 1. 1851 77. 1. 1851 78. 1. 1851 79. 1. 1851 80. 1. 1851 81. 1. 1851 82. 1. 1851 83. 1. 1851 84. 1. 1851 85. 1. 1851 86. 1. 1851 87. 1. 1851 88. 1. 1851 89. 1. 1851 90. 1. 1851 91. 1. 1851 92. 1. 1851 93. 1. 1851 94. 1. 1851 95. 1. 1851 96. 1. 1851 97. 1. 1851 98. 1. 1851 99. 1. 1851 100. 1. 1851	1. 1. 1851 2. 1. 1851 3. 1. 1851 4. 1. 1851 5. 1. 1851 6. 1. 1851 7. 1. 1851 8. 1. 1851 9. 1. 1851 10. 1. 1851 11. 1. 1851 12. 1. 1851 13. 1. 1851 14. 1. 1851 15. 1. 1851 16. 1. 1851 17. 1. 1851 18. 1. 1851 19. 1. 1851 20. 1. 1851 21. 1. 1851 22. 1. 1851 23. 1. 1851 24. 1. 1851 25. 1. 1851 26. 1. 1851 27. 1. 1851 28. 1. 1851 29. 1. 1851 30. 1. 1851 31. 1. 1851 32. 1. 1851 33. 1. 1851 34. 1. 1851 35. 1. 1851 36. 1. 1851 37. 1. 1851 38. 1. 1851 39. 1. 1851 40. 1. 1851 41. 1. 1851 42. 1. 1851 43. 1. 1851 44. 1. 1851 45. 1. 1851 46. 1. 1851 47. 1. 1851 48. 1. 1851 49. 1. 1851 50. 1. 1851 51. 1. 1851 52. 1. 1851 53. 1. 1851 54. 1. 1851 55. 1. 1851 56. 1. 1851 57. 1. 1851 58. 1. 1851 59. 1. 1851 60. 1. 1851 61. 1. 1851 62. 1. 1851 63. 1. 1851 64. 1. 1851 65. 1. 1851 66. 1. 1851 67. 1. 1851 68. 1. 1851 69. 1. 1851 70. 1. 1851 71. 1. 1851 72. 1. 1851 73. 1. 1851 74. 1. 1851 75. 1. 1851 76. 1. 1851 77. 1. 1851 78. 1. 1851 79. 1. 1851 80. 1. 1851 81. 1. 1851 82. 1. 1851 83. 1. 1851 84. 1. 1851 85. 1. 1851 86. 1. 1851 87. 1. 1851 88. 1. 1851 89. 1. 1851 90. 1. 1851 91. 1. 1851 92. 1. 1851 93. 1. 1851 94. 1. 1851 95. 1. 1851 96. 1. 1851 97. 1. 1851 98. 1. 1851 99. 1. 1851 100. 1. 1851	1. 1. 1851 2. 1. 1851 3. 1. 1851 4. 1. 1851 5. 1. 1851 6. 1. 1851 7. 1. 1851 8. 1. 1851 9. 1. 1851 10. 1. 1851 11. 1. 1851 12. 1. 1851 13. 1. 1851 14. 1. 1851 15. 1. 1851 16. 1. 1851 17. 1. 1851 18. 1. 1851 19. 1. 1851 20. 1. 1851 21. 1. 1851 22. 1. 1851 23. 1. 1851 24. 1. 1851 25. 1. 1851 26. 1. 1851 27. 1. 1851 28. 1. 1851 29. 1. 1851 30. 1. 1851 31. 1. 1851 32. 1. 1851 33. 1. 1851 34. 1. 1851 35. 1. 1851 36. 1. 1851 37. 1. 1851 38. 1. 1851 39. 1. 1851 40. 1. 1851 41. 1. 1851 42. 1. 1851 43. 1. 1851 44. 1. 1851 45. 1. 1851 46. 1. 1851 47. 1. 1851 48. 1. 1851 49. 1. 1851 50. 1. 1851 51. 1. 1851 52. 1. 1851 53. 1. 1851 54. 1. 1851 55. 1. 1851 56. 1. 1851 57. 1. 1851 58. 1. 1851 59. 1. 1851 60. 1. 1851 61. 1. 1851 62. 1. 1851 63. 1. 1851 64. 1. 1851 65. 1. 1851 66. 1. 1851 67. 1. 1851 68. 1. 1851 69. 1. 1851 70. 1. 1851 71. 1. 1851 72. 1. 1851 73. 1. 1851 74. 1. 1851 75. 1. 1851 76. 1. 1851 77. 1. 1851 78. 1. 1851 79. 1. 1851 80. 1. 1851 81. 1. 1851 82. 1. 1851 83. 1. 1851 84. 1. 1851 85. 1. 1851 86. 1. 1851 87. 1. 1851 88. 1. 1851 89. 1. 1851 90. 1. 1851 91. 1. 1851 92. 1. 1851 93. 1. 1851 94. 1. 1851 95. 1. 1851 96. 1. 1851 97. 1. 1851 98. 1. 1851 99. 1. 1851 100. 1. 1851	1. 1. 1851 2. 1. 1851 3. 1. 1851 4. 1. 1851 5. 1. 1851 6. 1. 1851 7. 1. 1851 8. 1. 1851 9. 1. 1851 10. 1. 1851 11. 1. 1851 12. 1. 1851 13. 1. 1851 14. 1. 1851 15. 1. 1851 16. 1. 1851 17. 1. 1851 18. 1. 1851 19. 1. 1851 20. 1. 1851 21. 1. 1851 22. 1. 1851 23. 1. 1851 24. 1. 1851 25. 1. 1851 26. 1. 1851 27. 1. 1851 28. 1. 1851 29. 1. 1851 30. 1. 1851 31. 1. 1851 32. 1. 1851 33. 1. 1851 34. 1. 1851 35. 1. 1851 36. 1. 1851 37. 1. 1851 38. 1. 1851 39. 1. 1851 40. 1. 1851 41. 1. 1851 42. 1. 1851 43. 1. 1851 44. 1. 1851 45. 1. 1851 46. 1. 1851 47. 1. 1851 48. 1. 1851 49. 1. 1851 50. 1. 1851 51. 1. 1851 52. 1. 1851 53. 1. 1851 54. 1. 1851 55. 1. 1851 56. 1. 1851 57. 1. 1851 58. 1. 1851 59. 1. 1851 60. 1. 1851 61. 1. 1851 62. 1. 1851 63. 1. 1851 64. 1. 1851 65. 1. 1851 66. 1. 1851 67. 1. 1851 68. 1. 1851 69. 1. 1851 70. 1. 1851 71. 1. 1851 72. 1. 1851 73. 1. 1851 74. 1. 1851 75. 1. 1851 76. 1. 1851 77. 1. 1851 78. 1. 1851 79. 1. 1851 80. 1. 1851 81. 1. 1851 82. 1. 1851 83. 1. 1851 84. 1. 1851 85. 1. 1851 86. 1. 1851 87. 1. 1851 88. 1. 1851 89. 1. 1851 90. 1. 1851 91. 1. 1851 92. 1. 1851 93. 1. 1851 94. 1. 1851 95. 1. 1851 96. 1. 1851 97. 1. 1851 98. 1. 1851 99. 1. 1851 100. 1. 1851

214

Herlogenboeck

OPLEGGE STRAF en TIJD VAN DUUR DARVAN.	DAG- TEEKSING van den INGANG der STRAF.	DAG- TEEKSING van het EINDE der STRAF.	AUTE VAN OVERTREFFING door den HOMMANNY OF CIPIER der GENASERIS en door den BEZEMERTE (DEPARETANTE)	GENOEFEN afslag	DAGTEEKING van het beed OFTSLAG en door wien dierwaer gegeven. DAGTEEKING van het verdek met VALHEEREN.	DAGTEEKING van het beed OFTSLAG en door wien dierwaer gegeven. DAGTEEKING van het verdek met VALHEEREN.	QUALITEIT en HANDTEEKING van den GELEIDER des VERTOEREN GEVAARDE 16.	AANMERKINGEN.					
7	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	
2 maanden ten 11 Geestelike Straff 1711				in Alkmaar den 26. d. 1712 Lingenscheer 1711 By H. van der Overtreffer den 26. d. 1712 Gev. 1712			Alkmaar 1711 Lingenscheer 1711 By H. van der Overtreffer den 26. d. 1712 Gev. 1712						
15 dagen Geestelike 1711				den 26. d. 1712 Lingenscheer 1711 By H. van der Overtreffer den 26. d. 1712 Gev. 1712									

7
Titelpagina van
Register Model A.

8, pagina's 154-155
 Inschrijving in
 Register Model A.

Regis- ter N ^o . 1.	Voornamen en Namen. 2.	Beroep. voor Militairen: Rang. 3.	Plaats en dugtce- ming van ge- boorte. 4.	Woonplaats voor Militairen: Corps. 5.	Datum van opne- ming in het gesticht 6.	Dagteekening der onherroepelijk ge- worden veroorde- ling en rechtelijk sollige (voor de krijt- se) kantongerechtigd- heid welke die veroorde- ling heeft uitgespro- ken. 7.	Omschrijving van het Misdrijf. 8. voor de Tijdsverke- rtingen: der overtredding.	Opgelegde Straf. 9.	Dagteekening waar- op de Straf: 10. 11. ingaat. eindigt.		Acte van overneming door den inbrenger en het hoof- van het gesticht te onder- kenen. 12.
1419	Martinus Theodorus van Cds.	ambman thans Militair	St. Ambros 16 April 1894	2 ^{de} Comp. 1 ^{er} Bata Gelegd thans in geest huis te St. Ambros	24 24 19 Nov 1896	Aechthand. 5 ^{de} Batach. 19 Nov 1896	— — wederopspanning heid	twee maanden gevangenis straf	23 22	24 Juni 1897 ingebouwen en overgenomen D ^r Directie De Albinus Liefde 24 Juni 1897	

9
Titelpagina van
Register Model C.

MODEL C.

REGISTER

VOOR DE

voorloopig aangehouden

IN HET

HUIS VAN BEWAARING

te

s Hertogenbosch.

Voorgeschreven bij art. 380 Wetb. van Strafvordering.

*Behoorlijk getekend en gevaarmerkt door mij
President der Arrondissements Rechtbank*

te s Hertogenbosch den 27de January 1890.

L. de Meester

10, pagina's 158-159
 Inschrijving in
 Register Model c.

Register nr.	Voornamen en Namen.	Beroep — voor Militairen Bang.	Plaats en dagte- kening van geboorte.	Woon- plaats. — voor Militairen Corps.	Rechterlijk College of ambenaar welke de aanhouding, gevangene- ning of gevangenhou- ding heeft bevolen, en dagtekening van de bevelen.	Strafbaar feit op grond waarvan de aanhouding, gevangene-ning of gevangenhouding is bevolen.	Datum van opreining in het gasticht.
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
3756	Johannes Scheenmakers	Heers weerd man	den 29 Juli 1862	2e deels 1062	Recht voor aan- houding veld- Commissaris 3. Nov. del. 2. Nov. 1900. gevangenhouding veld 1062 del. 7. Nov. 1900	Lindeloopweg	2 Nov. 1900
3757	Rudolph Hendrik Paulus Jansen.	kapite- naal.	den 10 Oct. 1861	1. Comp. 3. Bata. 3. Regt. Trijfant	Rechtschrift Commandant Bergweg 1000 del. 3. Nov. 1900	in subordinatione	3 Nov. 1900
3758	Petrus van der Bos	Weg- man deur- der	den 24 Juni 1872	2e deels 1062	Rechtschrift Commissaris 3. Nov. del. 3. Nov. 1900 gevangenhouding veld 1062 del. 7. Nov. 1900	Lindeloopweg	3 Nov. 1900
3759	Franciscus van Esch	Alde- man	den 2 Febr. 1861	2e deels 1062	Rechtschrift Commissaris 3. Nov. del. 2. Nov. 1900	Wierstal	3 Nov. 1900
3760	Leemkerck van Spaak	rent meester meester luis	den 3 April 1860	2e deels 1062	Rechtschrift Commissaris 3. Nov. del. 3. Nov. 1900 gevangenhouding veld 1062 del. 7. Nov. 1900	Lindeloopweg	3 Nov. 1900

Acte van overneming door den inbrenger en het hoofd van het gesticht te onderschrijven.	Dagteekening van vertrek.	Zie het eerste artikel van de wet van 1848, en de wet van 1850, en de wet van 1851, en de wet van 1852, en de wet van 1853, en de wet van 1854, en de wet van 1855, en de wet van 1856, en de wet van 1857, en de wet van 1858, en de wet van 1859, en de wet van 1860, en de wet van 1861, en de wet van 1862, en de wet van 1863, en de wet van 1864, en de wet van 1865, en de wet van 1866, en de wet van 1867, en de wet van 1868, en de wet van 1869, en de wet van 1870, en de wet van 1871, en de wet van 1872, en de wet van 1873, en de wet van 1874, en de wet van 1875, en de wet van 1876, en de wet van 1877, en de wet van 1878, en de wet van 1879, en de wet van 1880, en de wet van 1881, en de wet van 1882, en de wet van 1883, en de wet van 1884, en de wet van 1885, en de wet van 1886, en de wet van 1887, en de wet van 1888, en de wet van 1889, en de wet van 1890, en de wet van 1891, en de wet van 1892, en de wet van 1893, en de wet van 1894, en de wet van 1895, en de wet van 1896, en de wet van 1897, en de wet van 1898, en de wet van 1899, en de wet van 1900.	Bij vervoer naar elders, werken, en handteekening van den geïndereerd van het vervoer besluit.	Signalement.	Aanmerkingen.
9	10	11	12	13	14
<p>DEN 2 Nov 1900 OVERGEMEN EN INGESCHREVEN DE DIRECTEUR <i>M. H. Kraand</i> <i>De cellenwachter</i></p>	<p>24 Nov 1900</p>	<p>Voordate Rechtbank de Bosch del. 20 Nov 1900</p>		<p>Lengte 1.78 Haar roffig Wenckbrauwen id Voorhoofd gevon Oogen blauw Neus gevon Mond id Kin id Beard id Aangezicht oval Kleur gevon Gew: taal id Byzondere teekenen id Handteekening <i>J. Decker maker</i></p>	<p>gem 1896 2 dagen hechtloos 1 jaar en 3 maanden Opzending Lief 13/311</p>
<p>DEN 2 Nov 1900 OVERGEMEN EN INGESCHREVEN DE DIRECTEUR <i>M. H. Kraand</i> <i>De Surgeant</i></p>	<p>16 Nov 1900</p>	<p>Voordate Luyken de Bosch Nov 1900</p>		<p>Lengte 1.78 Haar blond Wenckbrauwen id Voorhoofd gevon Oogen blauw Neus gevon Mond id Kin id Beard gevon Aangezicht oval Kleur gevon Gew: taal id Byzondere teekenen gevon Handteekening <i>Decker</i></p>	<p>id 1897 3C Lief 13/311</p>
<p>DEN 2 Nov 1900 OVERGEMEN EN INGESCHREVEN DE DIRECTEUR <i>M. H. Kraand</i> <i>De hoofdwachter</i></p>	<p>24 Nov 1900</p>	<p>Voordate Rechtbank de Bosch del. 20 Nov 1900</p>		<p>Lengte 1.73 Haar gevon Wenckbrauwen id Voorhoofd gevon Oogen blauw Neus gevon Mond id Kin id Beard gevon Aangezicht oval Kleur gevon Gew: taal id Byzondere teekenen gevon Handteekening <i>Decker</i></p>	<p>gem 1890 3C 3 dagen hechtloos Opzending Lief 13/312</p>
<p>DEN 2 Nov 1900 OVERGEMEN EN INGESCHREVEN DE DIRECTEUR <i>M. H. Kraand</i> <i>De hoofdwachter</i></p>	<p>7 Nov 1900</p>	<p>Leid Luyken Recht de Bosch Nov 1900</p>		<p>Lengte 1.78 Haar blond Wenckbrauwen id Voorhoofd gevon Oogen blauw Neus gevon Mond id Kin id Beard id Aangezicht oval Kleur gevon Gew: taal id Byzondere teekenen gevon Handteekening <i>Decker</i></p>	<p>id 1891 3C Lief 13/311</p>
<p>DEN 3 Nov 1900 OVERGEMEN EN INGESCHREVEN DE DIRECTEUR <i>M. H. Kraand</i> <i>De hoofdwachter</i></p>	<p>23 Nov 1900</p>	<p>Voordate Luyken Rechtbank de Bosch del. 20 Nov 1900</p>		<p>Lengte 1.78 Haar gevon Wenckbrauwen id Voorhoofd gevon Oogen blauw Neus gevon Mond id Kin id Beard id Aangezicht oval Kleur gevon Gew: taal id Byzondere teekenen gevon Handteekening <i>Decker</i></p>	<p>id 1890 3C 3 dagen hechtloos Opzending Lief 13/5634</p>

4 BRONKRITISCH COMMENTAAR

Interpretatie en betrouwbaarheid van de gegevens in de bron

In de beginperiode zijn de gegevens in de gevangenisregisters betrekkelijk schaars. Na 1842 en 1887 komt hier verandering in door de systematische opgave in vaste modellen. De registratie van de gegevens is vaak kort en heel concreet zodat er weinig ruimte is voor interpretatie of twijfel. Aan een naam, een geboortedatum, datum van ontslag en opname kan niet getwijfeld worden. De dienstdoende gevangenisambtenaar voegt geen persoonlijke interpretatie toe. In een incidenteel geval is een vergissing uiteraard altijd mogelijk, maar over het algemeen kan gesteld worden dat de betrouwbaarheid van de gegevens groot is.

Gerelateerde en toetsingsbronnen

Een belangrijke gerelateerde bron is het signalementregister. Deze registers, die vooral vóór 1886 bewaard gebleven zijn, bevatten gelaatsbeschrijvingen van de gedetineerden/gevangenen (kleur ogen, haren, vorm van de neus). In de laatste kolom van het signalementregister staat een verwijzing naar de datum van inschrijving (in sommige registers ontbreekt deze) in het inschrijvingsregister, het soort inschrijvingsregister (bijvoorbeeld nr. 1, 2, 3, etc. of A, B, C, etc.), en het nummer van de inschrijving. Met behulp van deze gegevens kan men zoeken in de inschrijvingsregisters. In de inschrijvingsregisters nrs. 1-5 staan de nummers van het signalementregister vermeld. Met behulp daarvan kan men in die registers zoeken.

Verder zijn er ook fotocollecties van gevangenen. Voordat gevaarlijk geachte gevangenen uit de strafgevangenissen te Amsterdam, 's-Hertogenbosch, Hoorn, Leeuwarden, Leiden, Rotterdam en Utrecht werden ontslagen, stelde het ministerie van Justitie signalementen op en liet de vrij te komen gedetineerden fotograferen. Dit zogeheten geheim register van ontslagen gevangenen, dat landelijk voorkomt, begint in 1882 en loopt door tot 1897.⁹ Ook werd in het *Algemeen Nederlandsch Politieblad* 1852-1946 een rubriek aangelegd met 'gesignaleerde misdadigers'. Hierin werd de aanhouding gevraagd van verdachten, bij verstek veroordeelden en ontsnapte gevangenen.¹⁰ In de Rijkswerkinrichting te Veenhuizen werd in de periode 1896-1901 een bijzondere collectie van zo'n 5.000 signalementkaarten aangelegd van zogenoemde 'verpleegden', duizenden landlopers en kleine criminelen uit het hele land.¹¹ In de jaren negentig zijn alle kaarten van de Brabanders gepubliceerd.¹²

De bronnen die aanvullende gegevens kunnen leveren met betrekking tot de gevangenisregisters zijn onder meer de notulen, de verslagen

en correspondentie van het bestuur, de verslagen en correspondentie van de cipier/directeur, gevangenisstatistieken, etc.

De bronnen die aanvullende gegevens kunnen leveren met betrekking tot de gevangenisregisters zijn onder meer de notulen, de verslagen en correspondentie van het bestuur, de verslagen en correspondentie van de cipier/directeur, gevangenisstatistieken, etc. De notulen zijn een belangrijke bron. Zij bevatten de behandeling van correspondentie, personele en huishoudelijke zaken, disciplinaire kwesties van gevangenen en personeel, gebouwen en inventaris, beleid in de gevangenis. Landelijk gezien zijn er nogal wat lacunes, ofschoon in enkele gevallen min of meer complete series bewaard zijn gebleven. Deze gegevens kunnen bijzonder rijk zijn. Zo geven negentiende-eeuwse notulen van de Amsterdamse Commissie van Administratie (het bestuur over het gevangeniswezen aldaar) uitvoerige en gedetailleerde informatie over individuele gedetineerden. Daarin is bijvoorbeeld te zien hoe gereageerd werd toen in 1854 in de nieuwe cellulaire gevangenis en Huis van Bewaring, een paar jaar eerder bij het Leidseplein verzezen, de laatste doodstraf (in Amsterdam althans) werd voltrokken. Van de directeur van deze strafinstelling, P.W. Wittebol, is bovendien een soort dagboek bewaard gebleven dat samen met die notulen laat zien hoe de nieuwe 'eenzame opsluiting' in praktijk werd gebracht en hoe aan het zieleheil van de gedetineerden werd gewerkt.¹³

Verder valt te denken aan de archieven van het ministerie van Justitie en aan het verbaal- en het kabinetsarchief.¹⁴ In de provinciale archieven vindt men bij de taakuitoefening van de commissaris des Konings en Gedeputeerde Staten gegevens over de gevangenis/huizen van bewaring. Zij hadden een toezichthoudende taak op deze instellingen. De archieven van de diverse gemeentelijke politiekorpsen kunnen ook gegevens over strafinstellingen bevatten, alsmede de gemeentelijke bevolkingsadministratie in gemeenten waar die instellingen gevestigd waren.

Gerelateerde bronnen zijn ook de parketregisters en vonnissen.¹⁵ Ze hebben uiteraard meer bijzonderheden te bieden over de strafbare feiten die de reden vormden voor de opsluiting dan de gevangenisregisters.

Mogelijke gebruikswijzen van de bron in historisch onderzoek

De inschrijvingsregisters van gedetineerden/gevangen bieden mogelijkheden voor wetenschappelijk onderzoek van sociologisch/psychologische en criminologische aard. Ook voor genealogisch onderzoek kan deze bron aanknopingspunten bieden.

Van Drie heeft onderzoek gedaan naar gevangenen met gebruik van de inschrijvingsregisters en verwijst daarbij naar concrete gevallen.¹⁶ Bovendien geeft hij ook aan hoe de registers gebruikt kunnen worden voor genealogisch onderzoek. Bij de samenstelling van de officiële gevangenisstatistieken zijn ook de inschrijvingsregisters gebruikt. Deze statistie-

ken dienden voor wetenschappelijk onderzoek. Een voorbeeld hiervan is de studie van Franke.¹⁷ De indruk bestaat dat tot nog toe weinig gebruik is gemaakt van informatie uit de inschrijvingsregisters voor wetenschappelijk onderzoek, ook al omdat de archieven van strafinstellingen pas vrij laat goed werden geïnventariseerd.

Peeters illustreerde in haar biografie van Gerrit de Stotteraar onder meer met gebruik van de inschrijvingsregisters de ontwikkelingen in het gevangenis- en strafwezen van naoorlogs Nederland.¹⁸

Voor de beschrijving van de geschiedenis van een strafinstelling, haar plaats in de lokale gemeenschap en de ontwikkeling van het gevangeniswezen zijn de inschrijvingsregisters minder geschikt.

Het grootste probleem bij het zoeken in gevangenisarchieven is de vraag in welke gevangenis de gedetineerde zijn of haar tijd heeft doorgebracht. Een veroordeelde gedetineerde kan in principe in het gehele land worden geplaatst, een nog niet veroordeelde echter niet. Men vindt een verdachte nog dicht bij huis: afhankelijk van de aard van het strafbare feit in de strafinrichting bij het kantongerecht, bij de rechtbank of bij het Provinciale Hof/Gerechtshof, waaronder zijn of haar woonplaats of de plaats waar het strafbare feit werd begaan ressorteerde. Daarom zijn de inschrijvingsregisters van de Huizen van Bewaring, Arrest en Justitie en Politiehuizen zo van belang. Hierin wordt vaak aantekening gehouden van de veroordeling door een rechtbank en het eventuele transport naar de (straf)gevangenis. In een inschrijvingsregister moet men op datum zoeken. Een naamindex is niet altijd voorhanden.

Bij bepaalde delicten is het wel gemakkelijk na te gaan waar de straf is uitgezeten. Personen die veroordeeld waren wegens bedelarij en landloperij werden tot 1827 naar gevangenissen te Veere of Hoorn gestuurd en vanaf 1827 naar de bedelaarskoloniën te Ommerschans of Veenhuizen.¹⁹ In de inschrijvingsregisters staat dan vaak de aantekening 'naar de Schans'. Na de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht in 1886 werden er speciale rijkswerkinrichtingen ingericht voor dronkaards, landlopers en bedelaars te Veenhuizen, Hoorn en Leiden (vrouwen).

Als het onderzoek naar de inschrijvingsregisters niet succesvol is, namelijk wanneer de registers onvolledig of verdwenen zijn, kan met behulp van de volgende bronnen verder gezocht worden:

- de strafvonnissen van vredegerechten, kantongerechten, rechtbanken van eerste aanleg, arrondissementsrechtbanken, Hoven van Assisen, Provinciale Hoven/ Gerechtshoven. Deze vonnissen berusten in de archieven van al deze colleges, die bij de (voormalige) rijksarchieven in de provincie zijn te vinden. Men kan het gezochte vonnis vinden met behulp van eigentijdse toegangen, de zogenaamde rolboeken.
- het *Algemeen Nederlandsch Politieblad* 1852-1946 en geheim register van ontslagen gevangenen 1882-1897. Ook lokale kranten na 1870 (na opheffing van het dagbladzegel) bieden veel informatie, evenals de bevolkingsregisters, die kunnen helpen iemand te traceren wanneer deze gevangen wordt gezet.

- stukken die betrekking hebben op verzoeken tot gratie of strafvermindering.²⁰ Vooral in de tijd voor de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht in 1886 vroegen veel veroordeelden of hun verwanten tijdens de gevangenschap strafvermindering aan.

BIJLAGEN

A Vindplaatsen

Met het oog op de eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer is de openbaarheid van de archiefbescheiden, voor zover jonger dan 75 jaar beperkt, in dier voege dat zij slechts mogen worden geraadpleegd wanneer men heeft verklaard:

- a. dat uit de bescheiden verkregen gegevens slechts voor het aangegeven doel zullen worden aangewend;
- b. dat men niets zal publiceren of op andere wijze openbaar maken waardoor belangen van nog levende personen onevenredig kunnen worden geschaad;
- c. dat men niet tot publicatie van gegevens uit archiefbescheiden zal overgaan dan na schriftelijke toestemming van de beheerder van het archief;
- d. dat men de overige gegevens uit de archiefbescheiden die ter kennis komen en waarvoor geen toestemming tot publicatie is verkregen slechts voor eigen studie zal gebruiken en deze niet aan derden zal mededelen;
- e. dat men de Staat der Nederlanden vrijwaart voor aanspraken van derden ter zake van alle schade die zij lijden tengevolge van de raadpleging.

Uit de archieven van gevangenis is vaak veel vernietigd. Wat over is zijn de series inschrijvingsregisters van gedetineerden, correspondentie en de notulen van de besturen van de strafinstellingen. Ook de series inschrijvingsregisters zijn vooral voor 1842 niet compleet bewaard gebleven. De gevangenisarchieven van na 1811 zijn vrijwel altijd op een Regionaal Historisch Centrum in de provinciehoofdstad te raadplegen, vóór 1811 vaak bij de plaatselijke gemeente- en streekarchiefdiensten.

De negentiende- en twintigste-eeuwse inschrijvingsregisters worden bewaard in de Groninger Archieven te Groningen, Tresoar te Leeuwarden, Het Drents Archief te Assen, het Historisch Centrum Overijssel te Zwolle, het Gelders Archief te Arnhem, het Utrechts Archief te Utrecht, het Noord-Hollands Archief te Haarlem, het Zeeuws Archief te Middelburg, het Brabants Historisch Informatiecentrum te 's-Hertogenbosch, het Regionaal Historisch Centrum Limburg te Maastricht en het Nationaal Archief te Den Haag, dat de archieven van het vroegere Rijksarchief in Zuid-Holland beheert. Voor de concrete archieven en inventarisnummers, zie www.archiefnet.nl.

B Literatuur

- R.H. Alma, 'Groninger veroordeelden in Veenhuizen en Ommerschans, 1896-1901', *Gruoninga* 39 (Groningen 1994) 73.
- J.J.J. Beek, J. Folkerts en H. de Raad, *Inventaris van de archieven van de instellingen van het gevangeniswezen in de Provincie Groningen, (1666) 1670-1961 (1978)* (Groningen 1988).
- G. Beks en H.J.Ph. Kaajan, *Berecht en gestraft. Een geschiedenis van de rechterlijke organisatie en strafinstellingen, 1811-1993* (Den Haag 1994).
- J.P. van den Broek, 'Brabanders in de krententuin te Hoorn', *Genealogisch Tijdschrift voor Oost-Brabant* 8 (1993) 181-186, 9 (1994) 17-24, 63-68.
- H.A. Diederiks, S. Faber, A.H. Huussen jr., *Strafrecht en criminaliteit. Cahiers voor Lokale en Regionale Geschiedenis* 1 (Zutphen 1988).
- R.J.F. van Drie, 'Gevangen voorouders. Onderzoek in negentiende eeuwse gevangenisarchieven' in: *Jaarboek Centraal Bureau voor Genealogie* 45 (1991) 207-248.
- H.F.J.M. van den Eerenbeemt, *Van mensenjacht en overheidsmacht. Criminogene groepsvorming en afweer in de Meierij van 's-Hertogenbosch 1795-1810* (Tilburg 1970).
- S. Faber, 'Een zachte botsing. Celstraf en schavot te Amsterdam in 1854' in: *Criminaliteit in de negentiende eeuw. Hollandse Studiën* 22 (Hilversum 1989) 69-82.
- H. Franke, *Twee eeuwen gevangen: misdaad en straf in Nederland* (Utrecht 1990).
- H.J. Franke, 'Psychiatrie en het gevangenisstelsel van eenzame opsluiting omstreeks 1900' in: F. Koenraadt (red.), *Ziek of schuldig? Twee eeuwen forensische psychiatrie en psychologie* (Arnhem en Amsterdam 1991) 203-220.
- A. Hallema, 'Bossche gevangenen en gevangenen. Een bijdrage tot de Geschiedenis van het Gevangeniswezen in de stad 's-Hertogenbosch', *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* (1933) 59-94.
- A. Hallema, 'Bredase Gevangenen in de 19de Eeuw, Een bijdrage tot de geschiedenis van het Gevangeniswezen in Nederland gedurende de vorige eeuw', *Jaarboek De Oranjeboom* 5 (1952) 13-58.
- A. Hallema, 'Een rapport over het gevangeniswezen van Staats-Brabant uit het jaar 1806', *Tijdschrift voor Strafrecht* 39 (1929) 424-428.
- J. ten Hoven, *Meer dan stenen muren. 250 jaar opsluiting in Zwolle, 1739-1989* (Kampen 1989).
- B.C.M. Jacobs, 'Van gevangendoorpoort tot huis van bewaring', *Boschboombladen* 37 (1989) 50-61.
- J.J. de Jongh, *Verzameling van wetten, decreten, besluiten, reglementen, instructiën en bepalingen betreffende het gevangeniswezen in de Nederlanden (...) tot en met den jare 1844 (...)* (Leeuwarden 1846).

- H.J.Ph.G. Kaajan en G.J.Lasee, *Inventaris van de archieven van de strafinstellingen te 's-Gravenhage 1814-1975* (1985) (Den Haag 1993).
- F. Koenraadt, 'Markante episoden uit de geschiedenis van de Rijksinrichting Veldzicht. De populatie – het regiem – de bejegening' in: Idem (red.), *Ziek of schuldig? Twee eeuwen forensische psychiatrie en psychologie* (Arnhem en Amsterdam 1991) 129-144.
- G. Lasee, 'Zoeken naar voorouders in de archieven van de Overijsselse gevangenen en strafinrichtingen', *IJsselacademie* 21 (sept. 1998) 73-75.
- R. van de Leij, 'Drentse veroordeelden in Veenhuizen en Ommerschans, 1896-1901', *Drents Genealogisch Jaarboek 1995* (Assen 1995).
- R. van de Leij,, 'Friese veroordeelden in Veenhuizen en Ommerschans, 1896-1901', *Genealogisk Jierboek 1995* (Leeuwarden 1995).
- H. Peeters, *Gerrit de Stotteraar. Biografie van een boef* (Amsterdam 2002).
- M.A.Petersen, *Gedetineerden onder dak. Geschiedenis van het Gevangeniswezen in Nederland van 1795 af, gezien van zijn behuizing* (Leiden 1978).
- A.J. Stasse, 'Gezocht en vermist: Noordbrabanders die door justitie worden gezocht 1852-1856', *De Brabantse Leeuw* 37 (1988) 121-130, 253-264.
- A. Versteeg, *Inventaris van de archieven van de strafinstellingen te Rotterdam (1814) 1839-1975* (1985) ('s-Gravenhage 1991).
- Adri P. van Vliet, *Brabanders gezocht. Gids voor stamboomonderzoek in Noord-Brabant* ('s-Hertogenbosch en Den Haag 1995) 82-86.
- Y. Welings, *Op zoek naar gevangenen in gevangenisarchieven. Zoekwijzer 7* (Den Haag 1997).

NOTEN

- 1 De tekst van deze paragraaf is ontleend aan Welings, *Op zoek naar gevangenen*.
- 2 *Staatsblad* 1918, nr. 607.
- 3 Opgenomen in De Jongh, *Verzameling van wetten*, I, nr. 14.
- 4 Arrest van terechtstelling betekent bevel tot inhechtenisneming.
- 5 *Staatsblad* 1814, nr. 75.
- 6 *Staatsblad* 1884, nr. 3 en 1886, nr. 130.
- 7 Koninklijk Besluit van 31 augustus 1886, *Staatsblad* 1886, nr. 159.
- 8 Overgenomen uit Beek, Folkerts en De Raad, *Inventaris*. Deze inventaris verwijst naar een missive van de minister van Binnenlandse Zaken van 28 juni 1842, nr. 204, opgenomen in De Jongh, *Verzameling van wetten*, I, nr. 436, voor wat betreft de modellen van de registers nrs. 1, 2, 3, 4 en 5, waarbij de indeling van deze registers werd vastgesteld. De indeling van de registers A, B, C en D werd vastgesteld bij het eerste aanhangsel van de circulaire van de minister van Justitie van 31 oktober 1887, nr. 116, opgenomen in *Verzameling van wetten, besluiten en voorschriften betreffende het gevangeniswezen, 1887* (uitgave Algemeene Landsdrukkerij) nr. 656a en b.
- 9 's-Hertogenbosch, Brabants Historisch Informatie Centrum, archief van de Algemene Reclasseringvereniging en haar voorgangers, toegangsnr. 204, inv. nrs. 543-547, en Den Haag, Centraal Bureau voor Genealogie.
- 10 Aanwezig op het Centraal Bureau voor Genealogie te Den Haag.
- 11 Deze berusten te Assen, Het Drents Archief, archief Veenhuizen, toegangsnr. 0137.01, inv. nr. 339. Voor de Drentse 'verpleegden' zie Van de Leij, 'Drentse veroordeelden'. Voor de Friese 'verpleegden' zie Idem, 'Friese veroordeelden'. Voor de Groningse 'verpleegden' zie Alma, 'Groninger veroordeelden', 73 e.v.
- 12 *De Brabantse Leeuw. Tijdschrift voor genealogie*.
- 13 Faber, 'Een zachte botsing', 69-82.
- 14 Den Haag, Nationaal Archief, toegangsnr. 2.09.01 voor de periode 1813-1876 en toegangsnr. 2.09.05 voor de periode 1876-1915. Voor het verbaalarchief, 1915-1955, en het kabinetearchief, 1915-1940, zie Ibdem, toegangsnr. 2.09.22.
- 15 Zie hiervoor de betreffende broncommentaren van Oldersma en Van Felius in deze bundel.
- 16 Van Drie, 'Gevangen voorouders', 207-248.
- 17 Franke, *Twee eeuwen gevangen*.
- 18 Peeters, *Gerrit de Stotteraar*.

- 19 De archieven van deze 'kolonieën' berusten te Assen, Het Drents Archief, archief Veenhuizen, toegangsnr. 0137.01, inv. nrs. 291-294, 299, 300-302, 422-472, 475-478, 489-524, 595, 613-646, 656-676.
- 20 Deze worden o.a. bewaard te Den Haag, NA, archieven van de Staatssecretarie en het Kabinet des Konings/der Koningin en het Departement van Justitie (zie infoblad 26: Op zoek naar verzoeken om gratie). Voor een complete archiefreferentie, zie het broncommentaar van Brood in deze bundel.

Wij Willem III, bij de gracie
Gods, Koning der Nederlanden, Prins
van Oranje-Wassau, Groot-Hertog van
Luxemburg, enz., enz., enz.

*Geschiedenis van
den aan des ingedien*